

Muammerûn Âlî İsnad Kaynağı Mıdır?: Avâliler Özelinde Bir İnceleme

Are the Mu‘ammarûn Source of Elevated Isnad?: A Study of the Awâlî Genre

Tuğçe GÜNAYDIN

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
PhD Student, İstanbul University, Faculty of Theology, Department of Hadith,
İstanbul / Turkey
tugunaydin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1442-1415

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 1 Mart / March 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26 Nisan / April 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.29288/ilted.889202

Atıf / Citation: Günaydın, Tuğçe. “Muammerûn Âlî İsnad Kaynağı Mıdır?: Avâliler Özelinde Bir İnceleme /Are the Mu‘ammarûn Source of Elevated Isnad?: A Study of the Awâlî Genre”. *ilted: ilabiyat tetkikleri dergisi / journal of ilabiyat researches* 55 (Haziran/June 2021/1), 91-112. doi: 10.29288/ilted.889202

İntihal: Bu makale, özel bir yazılımca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilabiyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu makale, hicri II. ve VIII. asırlar arasında yaşayıp sahâbe ya da tâbiîn neslinden olduğunu iddia eden yalancı râvilerin nakillerinin hadis tarihi içerisindeki etkisini avâli türü eserler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Söz konusu kişilerin yalan söylediği asıl konu ömür süreleri olduğundan, isnad sisteminde kendilerine bir yer edinebildilerse öncelikle bunun etkisinin isnadı kısa olan rivayetlerde görünmesi beklenmektedir. Bu vesileyle çalışmada uzun bir ömür sürmenin âli isnada etkisi belirlendikten sonra normal bir insan ömrünün çok üzerinde yaşadığını ileri süren on altı kişinin hayatı ve iddiaları tabakat türü eserlerden incelenecektir. Sonra bu râvilerin nakilleri hicri V. ve IX. asırlar arasında telif edilen yirmi avâli türü eser içerisinde tespit edilecektir. Böylelikle uzun yaşadığını söyleyerek âli isnad sahibi olduğunu ima eden kişilerin bu tür rivayetler arasında ne kadar yer edinebildiği ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Mevzû Hadis, Âli İsnad, Kezzâb, Muammerûn, Avâli.*

Abstract

This article aims to reveal the effect of the narrations of the ḥadīths by dishonest rawīs, who lived between hijri 2nd and 8th centuries and claimed to be from the descendants of companions or successors, in the history of the ḥadīth through works of awālī genre. Since the main issue that these people lie about is their lifetimes, if they can find a place for themselves in the isnād system, it is expected that the effect of this will appear first in the narrations with short isnāds. On this occasion, after determining the effect of a long life on elevated isnād, the lives and claims of sixteen people who claim that they live well above an average human lifetime will be examined from the works of the type of biographical dictionaries. Later, the narrations of these narrators will be determined among twenty awālī genres copyrighted between hijri 5th and 9th centuries. In this way, it will be revealed how much people who say that they live long and imply that they have elevated isnads can have a place among such narrations.

Keywords: *Fabricated Tradition, Elevated Isnad, Inventors, Mu'ammārūn, Awālī.*

Extended Summary

The narrations with elevated isnāds, which express the shortest way to arrive the Prophet, are one of the aims that many scholars have tried to achieve. One of the important ways of learning and transmitting the elevated isnād is to learn ḥadīths from elderly teachers and live a long life. For this reason, it is seen that the mu'ammārūn, that is, long-lived people, attracts attention among the ḥadīth scholars. Some people who want to benefit from the relevance of the elevated isnād could not hear these narrations, but they made them up. Some of them preferred to lie not about the isnāds but their lifetimes. These people who claim to have lived 200, 300, and even 800 years, thanks to their lifetimes, narrate isnāds close to the Prophet. Therefore, if the ḥadīths of the inventors in question are reported, these narrations are expected to be found primarily in the works that collect the elevated isnāds. On this occasion, the study in your hands has been written to determine to what extent the ḥadīths of people who claim to have lived so long are included in the works that collect the elevated isnāds. In the article, firstly, the relationship between longevity and elevated isnād was determined. The fact that the assemblies of mu'ammārūn were crowded and that they were made with special voyages for them has explained with the interest these scholars received thanks to their elevated isnāds. Some of the people who wanted to take advantage of this relevance shown to the people of elevated isnād preferred to lie about their lifetimes. 16 people have been identified who claim to live well above a normal human life span between 2nd and 7th centuries. Seven of them claim that they are companions and nine of them claim to be successors. Those who claim to be companions emerged in the fourth century, and those who claim to be from successors emerged in the third century. The names of those who claim to

be Companions are as follows; Yusr b. Abdullah (d. 4th century), Sarbâtek el-Hindî (d. 336/947-8?), Ca'fer b. Nastür er-Rümî, (d. 350/961-2?), Kays b. Tamîm et-Tâi (d. 6th century), Cubayr b. Khâris (d. 6th century), Ratan el-Khindî (d. 632/1234), and Mu'ammâr b. Burayk (d. 7th century). Those who claim to be successors are; Ya'lâ b. al-Ashdak al-Ukaylî (d. 181-90/797-806), Yagnam b. Sâlim b. Kanbar (d. 190/805-6), Abû Khudba (d. 200/816?), Musa b. Abdullah at-Tavîl (d. 201-10/816-26), Abû Khâlid as-Sakâ' (d. ~209/825), Khirâsh b. Abdullah (d. 3rd century), Dînâr b. Abdullah (d. 229/843-44), Câbir b. Abdullah b. Câbir al-Ukaylî (d. 3rd century) and Abu'd-Dunyâ al-Ashac (d. 327/938-9). Besides, six of those who said that they were of their nature, it was determined that they were transferred from Anas b. Mâlik (d. 93/711-12). This is explained by the long life of Anas b. Mâlik and the number of narrations. The lives and claims of these people mentioned were primarily examined from the works of the biographical dictionaries. It has been determined that those who say they are successors only claim longevity and do not give a justification. Those who claim to be from the companions offer a mystical justification by saying that, they received prayers from the Prophet. The transmissions of these narrators after their lives were investigated among 20 awâli genres written between the fifth and ninth-century hijri. Thus, it was tried to determine the effects of the pseudo- mu'ammârün between later scholars. While making the selection of awâli genres, due effort was made to form a similar distribution among the centuries in terms of narrations. For example, if the number of hadîths in the studied work is over one thousand, three works with the highest number of hadîths were selected from the parts of the relevant century. If the number of hadîths in the works is around a hundred, all the awâli genres that could reach that century were included in the study. Also the parts that collect elevated isnâds of the *Kutub-i Tis'ah* are excluded from the study. There are a total of 2763 hadîths in the 20 awâli genres. It has been determined that only 10 of these hadîths contain the above names in their isnâds. There is no narration among these hadîths by those who claim to be companions. One of the ten hadîths belongs to Ya'lâ b. al-Ashdak, who claims to be a successor. The remaining 9 hadîths refer Abû Khudba who made the same claim. All of these are in one juz', it is included in the work of Mohammed b. Omar (d. 581/1185) named *Muntehâ ragabâtu's-sâmiîn fî awâli ahâdîsi't-tâbiîn*. In this book, the author gives the fabricated hadîths reported according to Abu Khudba's narrators. Nevertheless, the determination of only 10 hadîths out of 2763 narrations in total shows that the scholars who compiled the elevated isnâds of the inventors who claim to have a long life do have almost no value. When the figures are examined as a percentage, the transmissions of the inventors have achieved a place of 0.36% among all the hadîths. Although these transmissions are not included much in the sources, some authors of hadîth methodology warned about their narrations. Two reasons can be shown for this. Firstly; the warnings made by the hadîth scholars against the inventors caused their narrations not to attract attention. Secondly; it is because some people from the public showed an interest in the reports of these inventors, not the hadîth scholars. The explanations made by the classical period scholars on this issue strengthen the second possibility. As a result, in the works of awâli genre, it was understood that the narrations of the inventors about their long life did not attract attention. This situation reveals that the inventors in question did not have a significant influence on the history of the hadîth.

GİRİŞ

Hadisteki râvi sayısının azlığını ve isnadda kısalığı ifade eden âli isnad,¹ hadis tarihinde birçok muhaddisin ilgi odağı olmuştur. İsnadını kısaltma gayesiyle hadis talipleri rihlenin meşakkatlerine katlanmış, genç yaşta hadis meclislerine yönelmişlerdir. İsnadı Hz. Peygamber'e yakın olanlara ilgi duyulması yalancıların bunu is-

¹ Raşit Küçük, "İsnad", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/157; Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, rdk. İbrahim Hatiboğlu (İstanbul: Hadisevi, 2006) 155.

tismar etmesine sebep olmuştur. Böylelikle iki asır veya daha fazla yaşadığını, sahâbe ya da tâbiünden olduğunu iddia eden isimler ortaya çıkmıştır. Bu kişilerin ömür sürelerini uydurmadaki tek gayeleri âli isnad olmayabilir fakat isnadlarının kısalığıyla da dikkat çekmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Hüdbe'nin (öl. 200/816?) “Neden Enes b. Mâlik'ten (öl. 93/711-12) hadis uydurduğunu” sorusuna “ekmek istiyorum” cevabını vermesi,² bu şekilde iddiaları bulunan kişilerin toplumda dikkat çekerek bir karşılık elde etmeye uğraştıklarının göstergesidir. Söz konusu râviler toplum içerisinde ilgi görmeye çalışmışlarsa da burada araştırılacak husus, bahsi geçen yalancıların rivayetlerinin kaynaklardaki etkisidir.³

Aslında Türkiye’de muammerûn üzerine çeşitli araştırmalar yayınlanmıştır. Muammer râviler hakkında bir yüksek lisans tezi yapılmışsa da bu çalışma Kütüb-i sitte’deki muammer râviler üzerine odaklanmaktadır.⁴ Yine aynı konuda iki makale yayınlanmış bunlardan biri muammerûn üzerine yazılan eserleri ve özellikle de Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin el-Muammerûn ve'l-vesâyâ'sını tanıtmıştır.⁵ Diğeri ise Juynboll'un (1935-2010) muammer râviler hakkında iddiasını⁶ A'meş > Ma'rûr b. Süveyd tariki üzerinden inceleyen bir makaledir.⁷ Dolayısıyla bu çalışmaların makalede incelenecek kısımla birebir ilgisi bulunmamaktadır. Ayrıca araştırılacak râvilerden Reten el-Hindî daha önce bir makale konusu olmuş fakat yalnızca hayatına dair bilgi verilmiştir.⁸ Yine müstakil bir inceleme olmasa da Okiç kitabının bir başlığında sahâbe ya da tâbiünden olduğunu iddia eden birkaç ismin hayatına çok kısa yer vermiştir.⁹

Burada yapılan çalışmada ise öncelikle uzun yaşamının âli isnadla ilişkisi ortaya konmuştur. Ardından incelenecek kezzâb râvilerin isimleri belirlenerek¹⁰ hayatları

² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2001/1422), 7/157.

³ Makalede bu iddiada bulunan kişiler “sahte muammerûn” şeklinde isimlendirilmiştir. Aslında klasik kaynaklarda böyle bir kavram bulunmamakta, söz konusu kişilerin yalnızca yalancılıkları ifade edilmektedir. Bununla birlikte sahâbe ve tâbiünden olduklarını iddia eden kişileri genel isimlendirme ihtiyacı duyulmuş, klasikte bunu birebir karşılayan bir kavram bulunmadığı için, oryantalistlerin kullandığı “sahte sahâbe” isimlendirmesinden mühlhem “sahte muammerûn” adıyla konu ifade edilmiştir. Burada kelimelerin oryantalistlerle aynı anlamda kullanılmadığı, uzun yaşadıkları konusunda yalnızca aşikâr olan kişiler için kaydedildiği tekrar hatırlanmalıdır.

⁴ Rabia Kurt, *Hadîs Rivayetinde Muammerûn Olarak İsimlendirilen Râviler ve Rivayetleri* (Maraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

⁵ Eyyüp Tanrıverdi, “Ebû Hâtim es-Sicistânî'ye Göre Eski Arap Kültüründe “Muammerûn”: Uzun Ömürlüler Kategorisi”, *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi = A Journal of Oriental Studies* 17 (2017/1), 5-37.

⁶ Juynboll'un kendi makalesinin incelenmesi “Tabakat Eserlerinde Sahte Muammerûn Olgusu” başlığında yapılacağından burada hakkında bilgi verilmemiştir.

⁷ Gökalp, Murat, “G. H. A. Juynboll'un İsnadla Muammerûn'un Rolüne Dair İddialarına A'meş- Ma'rûr bin Süveyd Özelinde Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Dini Araştırmalar* 10 (2001/4), 17-36.

⁸ Nevzat Âşık, “Hicrî VI. Asırda Sahabi Olduğunu İddia Eden Ebu'r-Ridâ Reten el-Hindî ve Uydurduğu Hadisler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 47-65.

⁹ M. Tayyip Okiç, *Bazı Hadîs Meseleleri Üzerinde Tetkikler* (Ankara: Atlas, 2017), 129-34.

¹⁰ Söz konusu kişilerin isimlerinin belirlenmesinde hadis usûlü eserleri esas alınmıştır. Bkz. Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rîfetu 'ulûmi'l-hadîş ve Kemmiyeti ecnâsihi*, thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm (Riyad: Mektebetü'l-Meârif,

hakkında tabakat kaynaklarından bilgi edinilmiştir. Bu kişilerin nakilleri V-IX. asırlarda yazılmış yirmi adet avâli türü eser içerisinde araştırılarak müteahhir dönemdeki etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Avâli türü eserlerin seçimi yapılırken yüzyıllar arasında yakın bir dağılım olması maksadıyla bu cüzler içerisindeki rivayet sayısı göz önünde bulundurulmuştur. İncelenen eserdeki hadislerin sayısı binin üzerindeyse ilgili asırdaki cüzlerden rivayet sayısı en çok olan üç eser seçilmiştir. Eğer söz konusu yüzyılda eserlerdeki rivayetlerin sayısı yüz civarı ise o çağda ulaşabilen tüm avâliler çalışmaya dâhil edilmiştir. Yine avâli türü eserlerin konularına göre de bir seçime gidilmiştir. Sözelimi bazı avâliler *el-Muvatta*¹¹ ve *Sahîhayn* gibi kitapların âli isnadlarını bir araya getirdikleri için araştırılan râviler bu eserler içerisinde bulunmayacak, ilgili cüzlerin dâhil edilmesi yalnızca toplam rivayet sayısını arttıracaktır. Bu vesileyle çalışmanın daha geniş bir bakış açısı kazandırması için, *Kütüb-i Tis'a* müelliflerinin âli isnadlarını toplayan eserler araştırma dışında bırakılmıştır.

1. SAHTE MUAMMERÛN VE ÂLÎ İSNADLA İLİŞKİSİ

Râvinin uzun yaşaması ile âli isnad isteği ilk bakışta birbirinden farklı konular gibi görünse de bu iki hususun birbiriyle güçlü bir irtibatı bulunmaktadır. Muammer olduğu yalanını söyleyenler yüzyıllar sonrasında Hz. Peygamber ya da sahâbe nesli ile irtibatlarını iddia ederek isnadda yakınlığı sağlamışlardır. Böylelikle kendilerinden nakleden kişilere de âli isnadla hadis rivayet etme imkânı sunmaktadırlar. Dolayısıyla râvi sıhhate önem vermezse söz konusu kişilerden hadis nakletmesi ona âli isnadlar temin edecektir. Bu vesileyle ilk olarak uzun bir yaşam sürmenin âli isnad elde etme ile ilişkisi ortaya konulacak ardından yüzyıllar boyu hayatta olduklarını söyleyen kişilerin tanıtımıyla birlikte iddiaları irdelenerek konu daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

1.1. Uzun Yaşamının Âli İsnadla İrtibatı

Hadisin âli isnada sahip olabilmesi için isnaddaki en az bir râvinin kendisinden hadis naklettiği hocasıyla arasında yaklaşık 30-40 yıllık bir zaman diliminin bulunması gerekmektedir. Bu hususta açıklamada bulunan İbn Cevsâ ed-Dımaşkî (öl. 320/932) hocanın ölümünden elli sene sonraki isnadın âli hale geldiğine vurgu yaparken,¹² Ebû Abdullah İbn Mende (öl. 395/1015) otuz yılın yeterli olduğunu ifade

2010/1431), 127; İbnü'l-Kayserânî, *Mes'ebetü'l-'ulüv ve'n-nüzûl fi'l-hadîs*, thk. Salâhuddîn Makbul Ahmed (Kuveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, 1981/1401), 60; Şemseddîn es-Sehâvî, *Fethü'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*, thk. Ali Hüseyin Ali (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003/1424), 3/338; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Muhammed Avvâme (Medine: Darü'l-Yüsr & Cidde: Dârü'l-Minhâc, 2016/1437), 4/589.

¹¹ İncelenen asırlarda özellikle İmam Mâlik'in âli isnadlarına dair birçok cüz telif edilmiştir.

¹² Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir, *Târîhu medineti Dımaşk*, thk. Muhibbüddin Ebi Saïd Ömer b. Garâme el-Amrî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995/1415), 5/113; Bedreddîn İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-râvi fi muhtasari 'Ulûmi'l-hadîsi'n-nebevî*, thk. Câsim b. Muhammed b. Hamûd ez-Zâmil el-Feccî (Kuveyt: Giras l'n-Neşr (Gheras

etmiştir.¹³ Hocadan sonra kaç yıl geçince âli isnad olacağı hususunda farklı görüşler serd edilebilirse de bir râvinin hocasının vefatından sonra da yaşamaya devam etmesi, uzun ömürlü hale gelmesi demektir. Yani bir âlimin âli isnad sahibi olmasının onun ömür süresiyle birebir irtibatlı olduğu ifade edilebilir.

Teorik anlamda isnad ve ömür süresindeki kısalık ile uzunluğun bağıntısı çeşitli açılardan incelenebilir. Örneğin 20 yaşında aynı hocadan hadis semâ eden iki râviden birinin 50 yaşına, diğerinin 100 yaşına kadar yaşadıklarını varsayalım. İlmî birikim ve güvenilirlik bakımından da eşit düşündüğümüz bu iki râvinin hadis semâ ettikleri hocaları onlar rivayeti aldıktan 5 sene sonra ölmüş olsun. 50 sene ömür süren bu kişi 25 sene önce hayatta olan bir hocadan naklettiği ve aynı âlimden hadis rivayet eden birçok kişi bulunduğu için akranları arasında öne çıkabileceği âli isnadlara sahip olamamaktadır. 100 yaşına ulaşmış râviye gelince o, hocasının vefatından sonra 75 sene daha ömür sürdüğünden muhtemelen aynı hocadan hadis nakleden ya hiç kimse kalmamış ya da en fazla 1-2 kişi daha yaşamaktadır. Dolayısıyla 100 yaşına ulaşmış bu râvinin hocasından naklettiği hadisleri döneminde daha kısa bir şekilde elde etme imkânı bulamayan öğrenciler muammer râviden istifade etmeye çalışacaklardır. Kısacası uzun bir ömür süren râvilerin birçok kişinin ulaşamadığı hocalardan hadis naklettikleri için talebeler tarafından ilgi görmeleri beklenmektedir.

Teorik anlamda çizilen bu tablonun pratiğe yönelik yansımaları hadis tarihi içerisinde gözlemlenebilir. İlgili hususa Yezîd b. Hârûn (öl. 206/821) Bağdat'a girdiğinde meclisindeki yetmiş bin kişilik kalabalık,¹⁴ 113 sene yaşayan¹⁵ Luveyn'in (öl. 246/860) yüz bin kişiye hadis yazdırması¹⁶ ve âli isnad sahibi¹⁷ Keccî'nin (öl. 292/904) meclisinde kırk bin kişinin toplanması¹⁸ örnek verilebilir. Kaynaklarda zikredilen bu rakamlar tahmini olsa da uzun ömürlü kişilere yönelen ilginin göstergelerindedir. Benzer şekilde 90 sene yaşayan¹⁹ Kuteybe b. Saîd (öl. 240/855)²⁰ ile

Publishing), 2012/1433), 218; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut & Muhammed Naim el-Araksûsi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405), 15/17.

¹³ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûri, *Ulümü'l-hadis li İbni's-Salâh*. thk. ve şerh Nureddin İtr (Dimaşk: Dârü'l-Fikr & Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsir, 2012/1433), 262; İbn Cemâa, *el-Menhelü'r-râvi*, 218.

¹⁴ Zehebî, Bağdat ahalisinin Yezîd b. Hârûn'un celaleti ve âli isnadı sebebiyle toplandığını ifade etmektedir. Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9/361.

¹⁵ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata & Mustafa Abdülkadir Ata; tsh. Nuaym Zerzevir (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992/1412), 11/351; Yûsuf b. Abdurrahman Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983/1403), 25/300; Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003/1424), 5/1229; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/501.

¹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/501-2.

¹⁷ İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, trc. Ramazan Şeşen (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 758-9.

¹⁸ Hatib el-Bağdâdî, *Târihu medineti's-selâm*, 7/37; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13/424; Ebü'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 1981/1401), 11/99.

¹⁹ Kuteybe b. Saîd için bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Târihu medineti's-selâm*, 14/487. Hasan b. Süfyân için bkz. Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 7/67.

²⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/20.

Hasan b. Süfyân'a (öl. 303/916),²¹ 96 yıl ömür süren²² Ali b. Hucr'a (öl. 244/858)²³ ve yine 100 yaşında vefat eden²⁴ Ebû Halîfe'ye (öl. 305/918)²⁵ özel rihlelerin yapılmasının sebeplerinden biri de bu hadis hafızlarının âli isnadları olmalıdır.

Uzun yaşamış âli isnad sahiplerinin bu derece alâka görmesi hadis uydurarak ilgi çekmeye ya da çeşitli çıkarlar elde etmeye çalışan insanların âli isnada da yönelmesine sebep olmuştur. Bir kısmı kendi semâ etmediği âli isnadları uydururken makalede inceleyeceğimiz kişiler ömür süreleri hakkında yalan söylemeyi tercih etmişlerdir. Aslında onlar bu iddialarını toplum içerisinde kutsal biri kabul edilmek, dini ifsad etmek hatta para kazanmak gibi başka niyetlerle dile getirmiş olabilirler. Bununla birlikte bir râvi ömürleri konusunda yalan söyleyen bu kişilerden hadis semânda bulunup rivayetleri naklediyorsa gayesi âli isnada ulaşmaktır.

Ömürleri konusunda yalan söyleyen kişilerden hadis nakledildiğini ifade eden ve eleştiren muhaddisler bulunmaktadır. Örneğin Hâkim en-Nisâbüri (öl. 405/1014) âli isnadı anlatırken bazı kişilerin yalancı muammerûndan hadis naklettiklerini kaydederek, örnekler vermiş ve durumu eleştirmiştir. Hâkim onlardan rivayet alanların âli ve nâzil isnadı bilmeyen “avâm” olduğunu söylerken,²⁶ müteahhirûn hadis usûlü müellifleri de sahte muammerûnun isimlerini tek tek saymışlar ve rivayetlerinin âli isnad açısından hiçbir kıymet ifade etmediğini vurgulamışlardır.²⁷ Hâkim en-Nisâbüri'nin eleştirileri ve diğer hadis usûlü müelliflerinin uyarıları bu mevzû hadisleri dinleyen ve nakleden kişilerin bulunduğu işaret etmektedir. Hadis usûlü müelliflerinin de teyidi ile söz konusu yalancılardan hadis aktaran râvilerin niyeti âli isnada ulaşmak olduğundan nakillerin avâlilerden incelemesine gerek duyulmuştur.

1.2. Tabakat Eserlerinde Sahte Muammerûn Olgusu

Muammerûnda sahtecilikten bahsedince akla ilk gelen Juynboll'un uzun yaşayanlar üzerine yaptığı çalışması olmakla birlikte burada incelenecek isimler onun iddia ettiği sahâbe tabakası değildir. Zira o, 120 sene civarı yaşadığı söylenen Adî b. Hatîm (öl. 67/686) gibi sahâbeden bahsetse de²⁸ öne çıkardığı isimler gerçekliklerinin yanı sıra âli isnad açısından da merkezî bir konuma sahip değildir. Nitekim sahâbe neslinin âli isnad sağlaması için uzun yaşaması değil, Hz. Peygamber'in vefatından sonra uzun bir ömür sürmesi gerekmektedir. Yani Hz. Peygamber'le 70

²¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 13/158.

²² Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 5/634.

²³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11/511.

²⁴ Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 7/ 92.

²⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 14/8.

²⁶ Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadis*, 124-7.

²⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Mes'ele'tü'l-'uliv ve'n-nüzûl*, 60; İbnü's-Salâh, *'Ulümü'l-hadis*, 257-8; Sehâvî, *Fethü'l-muğîs*, 3/338; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 4/589.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gualtherus Hendrik Albert Juynboll, *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*, çev. Mustafa Ertürk (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2020), 155-182.

yaşında görüşen biri sonrasında 60 sene yaşasa dahi Resûlullah'ın (s.a.v.) vefatından sonra 70-90 yıl civarı hayatta kalanların yanında isnadları âli sayılamamaktadır.²⁹ Bu sebeple Hz. Peygamber'in veya bir sahâbînin vefatından itibaren normal insan ömrünün üzerinde yaşadığını iddia eden isimler ele alınmıştır. Söz konusu kişiler ise 200-300 hatta 800 sene gibi mümkün görülmeyecek yıllar ileri sürmüşlerdir. Söz konusu kişilerin hayatları "Sahâbe ve tâbiinden olduğunu iddia edenler" şeklinde iki ayrı başlıkta incelenecektir.

1.2.1. Sahâbe Olduğunu İddia Edenler

Sahâbe olduğunu söyleyen kişiler ilk olarak IV./X. asırda görülmüş, VII./XII. yüzyıla kadar da bu iddiada bulunan yedi kişi tespit edilmiştir. Bunlar; Yüsr b. Abdullah, Serbâtek³⁰ el-Hindî (öl. 336/947-8?), Ca'fer b. Nestûr er-Rûmî, (öl. 350/961-2?), Kays b. Temîm et-Tâî,³¹ Cübeyr b. Hâris,³² Reten el-Hindî (öl. 632/1234) ve Mu'ammer (Ma'mer)³³ b. Büreyk'tir.³⁴

Bu isimlerden Yüsr b. Abdullah; Mısır'da yaşamış ve 300 yaşına ulaştığını, Hz. Peygamber ile de görüştüğünü iddia etmiştir. Vefat tarihi bilinmeyen Yüsr b. Abdullah hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur.³⁵ Aynı dönemde Serbâtek el-Hindî yaşam süresini çok daha ileri seviyelere götürmüş, Hz. Peygamber'i 460 yaşında gördüğünü ve kendisinin 925 yaşında olduğunu söylemiştir. İbn Hacer bu kişinin h. 336 yılında 790 küsur yaşında öldüğünü istihza ile kaydetmektedir.³⁶

Tebük Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in uzun ömürlülüğe dair duasını aldığını hikâye eden Ca'fer b. Nestûr er-Rûmî'nin de 350 senesine kadar hayatta olduğu belirtilmektedir.³⁷ Ca'fer 30 yaşındayken Resûlullah'ın (s.a.v.) kendisine dua ettiğini,

²⁹ Juynboll ise söz konusu çalışmasında uzun ömür süren bu kişilerin isnaddaki boşluğu kapamak için uydurduğunu ileri sürmüştür. Juynboll'un asıl metni için bkz. Juynboll, "The Role of Mu'mmarin in the Early Development of the Isnad", *Wiener Zeitschrift für die Kunde Morgenlandes* (1991), 155-75.

³⁰ İsmi okunuşu için bkz. İbn Hacer el-Askalâni, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 2002/1423), 4/19.

³¹ 517 senesinde Hz. Peygamber'den hadis naklettiği anlatılsa da vefat tarihine dair kaynaklarda bir bilgi yer almamaktadır. Bkz. İbn Hacer el-Askalâni, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud & Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995/1415), 5/416; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 6/400.

³² Söz konusu kişinin ölüm tarihi bilinmemektedir. Sahâbi olduğu iddiasında 576 senesinde bulunduğundan hicri VI. yüzyılda yaşadığı ifade edilebilir. Bkz. İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 2/423.

³³ Zabtında tereddüt edilmiş, "Mu'ammer" veya "Ma'mer" olabileceği belirtilmiştir. Genel kullanım "Mu'ammer" şeklinde olduğundan makalede bu okunuş tercih edilmiştir. Bkz. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nak-di'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Bicavî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963/1382) 4/156; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6/290.

³⁴ Mu'ammer'in vefat tarihi bilinmemektedir. 629 senesinde bu iddiada bulunduğu için hicri VII. yüzyılda yaşadığı söylenebilir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/444-5. Bu kişiler dışında hadis usûlü eserlerinde h. 599 senesinde kendisini sahâbe neslinden sayan Rebi' b. Mahmûd el-Mardinî de zikredilmektedir fakat bu kişi Hz. Peygamber'i rüyasında görerek sahâbi olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu isim uzun yaşadığı iddiasında bulunmadığından çalışmaya dahil edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/431; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/452.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 74/143; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/444-5.

³⁶ İzzeddin İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989/1409), 2/415; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 4/19-21.

³⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/648.

oğlu da babasının bu duanın ardından 300 sene yaşadığını anlatmıştır.³⁸ Görüldüğü üzere uzun yıllar sonra Hz. Peygamber’i gördüğü iddiasında olanlar ilk defa IV./X. asırda ortaya çıkmışlardır. Bu durum ilgili yüzyılda âli isnadın revaç bulduğuna işaret etse de söz konusu kişilerin rivayetlerinin ne kadar ilgi çektiği incelenecektir.

IV./X. asırdan sonra sahâbe iddialarına sahip kişiler VI./XII yüzyılda tekrar meydana çıkmıştır. İlk olarak Kays b. Temîm³⁹ 517 senesinde Keylân şehrinde Hz. Peygamber’den ve Hz. Ali’den (öl. 40/661) hadisler nakletmiştir.⁴⁰ Kırtan fazla hadis rivayet ettiği aktarılan Kays,⁴¹ 26 yaşında Bedir Gazvesi sonrasında Hz. Peygamber’le görüşüğünü savunmuştur.⁴² Benzer şekilde 576 senesinde sahâbeden olduğunu iddia eden Cübeyr b. Hâris,⁴³ Hendek gazvesinde bulunduğunu anlatmaktadır.⁴⁴

Hicrî VII. asra gelince burada kendisinden en çok bahsedilen isim Reten el-Hindî’dir.⁴⁵ 650 veya⁴⁶ 670 yaşına ulaştığını söyleyen⁴⁷ Reten ile ilgili çeşitli hikâyeler anlatılmış,⁴⁸ hatta Zehebî (öl. 748/1348) onun hakkında “Reten putunu kırmak” isimli özel bir cüz telif etmiştir.⁴⁹ Reten el-Hindî’nin anlatımına göre Resûlullah (s.a.v.) kendisine, çocukken ve peygamberliğinden sonra toplam altı kere “Allah ömrünü bereketli kılsın” diye dua ettiğinden Allah ona her duanın hürmetine yüz sene ömür vermiş ve böylelikle 600 yaşını aşmıştır.⁵⁰ Hindistan’da bir ağacın kovuğunda pamukların üzerinde yaşadığı anlatılan Reten’in⁵¹ uydurma bir şahıs olabileceğine dair Zehebî bazı şüphelerini izhar etmiştir.⁵² Hatta bu kişiyi ve efsanelerini Mûsâ b. Mücellâ’nın⁵³ uydurmuş olabileceğini de söylemektedir.⁵⁴ Gerçek veya

³⁸ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 4/249.

³⁹ Nisbeleriyle birlikte tam ismi Kays b. Temîm et-Tâi el-Kilânî el-Eşec’tir.

⁴⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/416; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 6/400.

⁴¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/416; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 6/400.

⁴² İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 6/400; Zehebî, *el-Muğni fi’l-du’afâ*, thk. Nureddin İtr (Haleb: Dârü’l-Maârif, 1971), 2/527.

⁴³ Zehebî, *el-Muğni fi’l-du’afâ*, 1/128.

⁴⁴ İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 2/423

⁴⁵ Tam adının Reten b. Abdullah el-Hindî Bitrendî ya da Reten b. Nasr b. Kirbâl olduğu kaydedilmektedir. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/434.

⁴⁶ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 22/367.

⁴⁷ Zehebî, *Târîhü’l-İslâm*, 14/69.

⁴⁸ Hayatına dair anlatılan hikâyeler için bkz. Âşık, “Ebu’r-Ridâ Reten el-Hindî ve Uydurduğu Hadisler”, 47-65.

⁴⁹ Cüzün günümüze ulaşp ulaşmadığı bilinmemektedir. Zehebî’nin eseri yazdığına dair kendi anlatımları için bkz. Zehebî, *Târîhü’l-İslâm*, 14/69; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 2/45. İbn Hacer söz konusu eseri, Reten el-Hindî’nin tercemesinde özetlemiştir. Bkz. İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 3/457-60.

⁵⁰ Kütübî, *Fevâtü’l-vefeyât*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadır, 1973), 2/22-3; Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaûd & Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 2000/1420), 14/68-9; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/440-3. Bu kişi Hz. Fâtıma’nın zıfaf gecesi de orada bulunup raks ettiğini anlatır. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/439; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 3/458.

⁵¹ Kütübî, *Fevâtü’l-vefeyât*, 2/21; Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, 14/68; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/444-5.

⁵² Zehebî, *el-Muğni fi’l-du’afâ*, 1/230.

⁵³ Bu kişinin tam ismi Mûsâ b. Mücellâ b. Dînâr şeklinde geçmekte ve Reten el-Hindî’nin râvisi olduğu bilinmektedir. Hakkında tabakat kaynaklarında hiçbir bilgi yer almayan söz konusu kişinin ölüm tarihi de belli değildir. Reten el-Hindî’nin râvisi olduğu hakkında bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/434.

uydurma olsa da bu şahıs tabakat eserlerinde diğer sahte muammerûna nazaran daha geniş yer bulmuş ve 300 küsur uydurma hadisinden bahsedilmiştir.⁵⁵ Yine aynı dönemde yaşayan Mu‘ammer b. Büreyk ise h. 629 senesinde Hz. Peygamber’den hadis nakletmiş ve onunla musafaha ettiğini anlatmıştır.⁵⁶ Reten’in aksine Mu‘ammer hakkında kaynaklarda fazla bir malumat yer almamaktadır.

1.2.2. Tâbiîn Olduğunu İddia Edenler

Uzun yaşadığını söyleyerek kendisini tabiîn nesli içerisine dâhil eden isimler ilk olarak II./VIII. asrın sonu ile III./IX. yüzyılın başlarında görülmüştür. V./XI. Asra kadar tâbiîn iddiasında bulunanlardan 9 kişi tespit edilmiştir. Bunlar; Ya‘lâ b. el-Eşdak el-Ukaylî (öl. 181-90/797-806), Yağnem b. Sâlim b. Kanber (öl. 190/805-6), Ebû Hüdbe, Mûsâ b. Abdullah et-Tavîl (öl. 201-10/816-26), Ebu Hâlid es-Sekâ’ (öl. ~209/825), Hirâş b. Abdullah,⁵⁷ Dînâr b. Abdullah (öl. 229/843-44), Câbir b. Abdullah b. Câbir el-Ukaylî⁵⁸ ile Ebü’d-Dünyâ el-Eşec’tir (öl. 327/938-9).

Sahte muammerûndan Ya‘lâ b. el-Eşdak el-Ukaylî sahâbî olduğunu iddia ettiği amcası Abdullah b. Cerrâd (öl. ?) kanalıyla hadis nakletmiştir. Abdullah b. Cerrâd’ın sahâbe neslinde olması hususunda âlimler arasında görüş ayrılığı varsa da⁵⁹ Ya‘lâ b. Eşdak’ın kezzâblığı konusunda muhaddisler hem fikirdir. 180 yılından sonraya kadar yaşayan bu râvinin âli isnadlarının sevinilecek bir durumu bulunmadığını Zehebî ifade etmektedir.⁶⁰

Yağnem b. Sâlim b. Kanber ise, Ali b. Ebû Tâlib’in mevlâsı olduğunu söyleyerek, ondan ve Enes b. Mâlik’ten hadisler nakletmiştir.⁶¹ Yağnem b. Sâlim diğerleri kadar uzun yaşadığını iddia etmese de yine de h. 190’larda Hz. Ali’den yani yaklaşık 150 sene öncesinden hadis aktarması, sahte muammerûndan sayılmasına sebebiyet

⁵⁴ Zehebî’nin bu görüşünü “Reten Putunu Kırma” isimli eserinden iktibasla İbn Hacer aktarmaktadır. Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/437.

⁵⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/437. Âşık, bu hadislerin toplandığı bazı yazma nüshaların çeşitli kütüphanelerde yer aldığını fakat kendisinin söz konusu yazmalara ulaşamadığını belirtir. Bu çalışmamızda öncelikli amaç bahsedilen kişilerin avâlidirdeki nakillerini tespit olduğundan böyle bir araştırmaya girilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Âşık, “Ebu’r-Ridâ Reten el-Hindî ve Uydurduğu Hadisler”, 63.

⁵⁶ İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 8/119.

⁵⁷ H. 220 senesinde söz konusu kişi ile karşılaştığını anlatan muhaddisler varsa da Hirâş’ın kesin ölüm tarihi bilinmemektedir. Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, 1/651; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 3/355.

⁵⁸ H. 250 senesinden sonra hadis rivayet ettiği belirtilmekle birlikte vefat tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

⁵⁹ Ebû Hâtîm onu “meçhul” kabul etmiş, Hz. Peygamber’den rivayetlerinde isnadının sahih olmadığını kaydetmiş ve kendisinden zayıf kabul edilen yeğeni Ya‘lâ b. el-Eşdak dışında rivayet edenin bulunmadığını belirtmiştir. Buhârî ise ondan Ebû Katâde eş-Şâmi’nin de (öl. 164/780-1) rivayette bulunduğunu söyleyerek onu sahâbe neslinden sayar. İbn Adî, Abdullah’ı tâbiînden kabul ederek Hz. Peygamber’den naklini “münker” şeklinde zikretmiştir. İbn Hacer ise Buhârî’nin görüşüne yönelik bir tercihte bulunmuştur. Bkz. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhü’l-kebir* (Haydarabad: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1943/1362), 5/35; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dil* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1952/1371), 9/303; İbn Adî, *el-Kâmil fi du’afâi’r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud & Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 9/184-5; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/34-5.

⁶⁰ Zehebî, *Târîhü’l-İslâm*, 4/1011; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/273.

⁶¹ İbn Adî, *el-Kâmil fi’l-du’afâ*, 9/178; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mizân*, 8/543-4.

vermektedir. Onun Enes b. Mâlik'ten uydurduğu rivayetlerden ulaşan bir nüshasının bulunduğu söylenmektedir.⁶²

Yalancı tâbiiler arasında en çok tanınan isimlerden Ebû Hüdbe'nin tam adı İbrahim b. Hüdbe el-Fârisî'dir. Basra, İsfahan, Re'y ve Bağdat'ta hadis naklettiği zikredilir.⁶³ İnsanların onun eşek ya da şeytan olmasından korktukları için ayaklarını çıkarttırıp baktıkları Ebû Hüdbe hakkında anlatılan kıssalardandır.⁶⁴ Onun Basra'da düğünlerde rakkaslık yaptığı da aktarılmaktadır.⁶⁵ Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848), Ebû Hüdbe buldukları bölgeye ilk geldiğinde ondan Enes'in rivayetlerini yazdıklarını, sonra onun kezzâb olduğunu anladıklarını belirtir.⁶⁶ Ahvaz ve Bağdat'ta Enes b. Mâlik'ten rivayetlerde bulunduğu aktarılan⁶⁷ Ebû Hüdbe'nin Enes'ten naklettiği hadis sayısı hakkında Hâkim en-Nisâbü'rî yüz rakamını vermektedir.⁶⁸

Aynı yüzyılın bir diğer sahte muammerûnu Mûsâ b. Abdullah et-Tavîl, Enes b. Mâlik'in mevlâsı olduğunu ve Hz. Âişe (öl. 58/678) ile görüştüğünü iddia etmiştir.⁶⁹ 180 sene yaşadığı söylenen⁷⁰ ve 200 senesinden sonra ölen⁷¹ Mûsâ et-Tavîl hakkında Zehebî; "Şu müttehem canlıya da bak! 200 senesinde Âişe'yi gördüğünü söylüyor. Kim onu tasdik eder!"⁷² diyerek Mûsâ'nın hadislerinin bir anlam ifade etmediğini kaydeder.

Ebû Hâlid es-Sekâ' hakkında bazı nakillerde İbn Ömer'in (öl. 73/693) vefatından 5 sene sonra doğduğu,⁷³ bir kısmında da İbn Ömer'i gördüğü ve Enes b. Mâlik'ten hadis semâ ettiği aktarılmaktadır.⁷⁴ Hirâş b. Abdullah ise Enes b. Mâlik'in mevlâsı olduğunu iddia eden diğer bir isimdir.⁷⁵ Basra'da hadis naklederken insanların etrafında toplanarak bu rivayetleri yazdıkları anlatılmaktadır.⁷⁶ Yine aynı dönemlerde yaşayan Habeşli Dînâr b. Abdullah'ın künyesi Ebû Mikyes'tir.⁷⁷ Zehebî bu râviyi

⁶² Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, 4/1011; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/459.

⁶³ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 1/341; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 7/154.

⁶⁴ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 1/341; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 7/156; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 71; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 1/377.

⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 1/341; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 7/158; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/71; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 1/377.

⁶⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 7/157; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/72; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 1/378.

⁶⁷ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 9/359.

⁶⁸ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/428.

⁶⁹ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 8/69; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/209-11; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8/206-8.

⁷⁰ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 8/70.

⁷¹ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 8/207.

⁷² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/210. Ayrıca bkz. Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, 5/205.

⁷³ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 16/580; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 9/60.

⁷⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/ 519; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 9/60.

⁷⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 3/531; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/651; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/356.

⁷⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 3/532; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/651; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/356

⁷⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 4/5; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu medîneti's-selâm*, 9/359; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *ed-Du'afâ ve'l-metrûkin*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986/1406), 1/273; Zehebî, *Târîhü'l-İslâm*, 5/569; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/30; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10/376; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/426.

sert ifadelerde eleştirmiş, onun 240 yılında Enes b. Mâlik'ten naklini edepsizlik şeklinde nitelerken,⁷⁸ rivayet ettiği hadis sayısı hakkında da; “Kıssacılar bize ondan 250 hadis ezberlediklerini söylediler. 20 bin hadis de nakletse hepsi yalandır”⁷⁹ demiştir. Câbir b. Abdullah b. Câbir el-Ukaylî ise h. 250 senesinden sonra Hasan-ı Basrî'den (öl. 110/728) ve Bişr b. Muaz el-Esedî isimli bir sahabîden hadis naklettiğini söyler⁸⁰ fakat tabakat müellifleri bu isimde bir sahabînin bulunmadığını belirtirler.⁸¹

IV./X. asırda en çok ismi anılan, birçok tabakatta uzun bir şekilde tanılan yalancı tâbiî ise Ebü'd-Dünyâ el-Eşec'tir.⁸² Ebü'd-Dünyâ, Hz. Ebü Bekir (öl. 13/634) zamanında doğup Hz. Ali ile Siffin Savaşında karşılaştığını,⁸³ yolda içtiği bir sudan dolayı Hz. Ali'nin onu uzun ömürle müjdeleyerek kendisine Ebü'd-Dünyâ ismini verdiğini hikâye eder.⁸⁴ Tabakat kaynaklarında bu kişinin insanlar tarafından ilgi gördüğü de anlatılmış, 310 yılında hac yaptığında Bağdat ve Horasan'dan gelen hacıların etrafında büyük bir kalabalık oluşturduğu⁸⁵ ile Bağdat'ta bulunduğu evde izdiham meydana geldiği aktarılmıştır.⁸⁶ Hâkim en-Nisâbüri de bazı hocalarının ondan hadis naklettiğini söylemiş ve bu durumu eleştirerek Ebü'd-Dünyâ'nın nakillerinden bazı misaller kaydetmiştir.⁸⁷

Yalancı tâbiîn hakkında tabakat kaynaklarında verilen bilgiler içerisinde dikkat çeken husus, bahsi geçen 9 râviden 6'sının kendisini Enes b. Mâlik ile irtibatlandırmasıdır. Söz konusu 6 kişi Enes b. Mâlik'in mevlâsı olduğunu ya da onunla görüştüğü iddia ederek, mevzû rivayetlerinde bu sahâbinin ismini kullanmaktadırlar. Bu durum da muhtemelen Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra uzun süre yaşaması ve naklettiği hadis sayısının çokluğundan kaynaklanmaktadır. Özetle, Juynboll'un iddialarının aksine râvilerin âli isnadı uydurmak istediklerinde Enes b. Mâlik'e daha çok ilgi duydukları ifade edilebilir.⁸⁸

⁷⁸ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/30.

⁷⁹ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/31.

⁸⁰ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/378; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 2/405.

⁸¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 1/225; Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/378; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/436; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 2/405. Ayrıca bkz. Bekir Kuzudişli, *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2007), 331.

⁸² Tam adı Osman b. Hattâb b. Abdullah b. Avvâm el-Belvi olan râvinin künyesi ise Ebü Amr el-Mağribî'dir. Bkz. İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.), 10/4444.

⁸³ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 10/4444; Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/522; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 19/316; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 5/381.

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu medîneti's-selâm*, 13/184-5; İbn Asâkir, *Târihu medîneti Dımaşk*, 38/350-3; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 13/379-80; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/190; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 5/381.

⁸⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 5/381.

⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu medîneti's-selâm*, 13/186; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 13/380.

⁸⁷ Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetu 'ulümü'l-hadîs*, 126-7.

⁸⁸ İlgili yorum, Juynboll'un iddiaları ve isabetsizliği hakkında bkz. Juynboll, *Oryantalist Hadis Araştırmaları*, 172-5; Bekir Kuzudişli, “Hadis Tarih Araştırmalarında Mevzû İsnad Verilerinden Yararlanma İmkânı ve Sorunları”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - 9/32 (2007), 92-5.

Sahte muammerûn içerisinde özellikle Ebû Hüdbe ile Ebû'd-Dünyâ el-Eşec'in zamanlarında belli bir ilgi gördükleri ve hatta kendilerinden nakillerde bulunulduğu ifade edilmektedir. Bu durum söz konusu kişilerin hadis naklinde etkilerinin var olduğu düşüncesine götürmektedir. Dolayısıyla avâlî kaynaklarından bahsi geçen sahte muammerûnun nakillerinin incelenmesi onların tesirleri hakkında genel bir fikir sunacaktır.

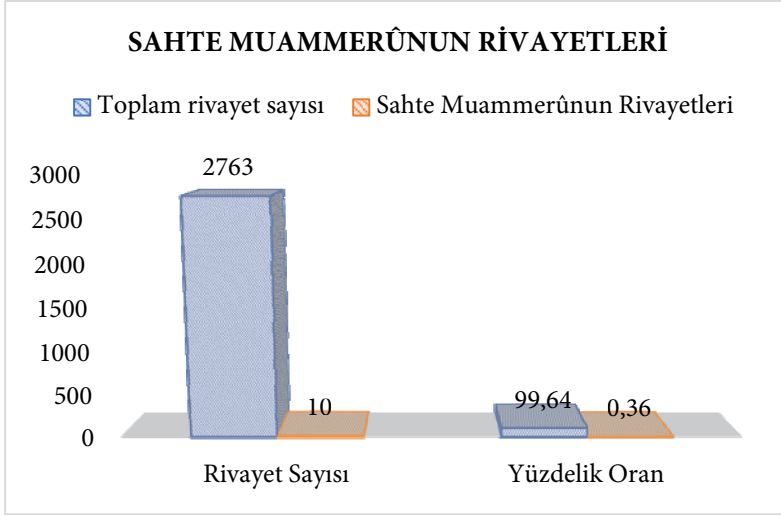
2. AVÂLİLERE ETKİSİ

Hicrî III. asırdan itibaren muhaddisler âli isnadlarını bir araya getirdikleri eserler telif etmeye başlamışlar ve bu cüzler hadis edebiyatında “avâlî” ismiyle anılmıştır.⁸⁹ Bu eserlerde de müelliflerinin en az râvili isnadlarından bir seçim yapmaları beklenmektedir. Yukarıda bahsi geçen sahte muammerûn ise isnadda 200 veya daha fazla senelik bir kısmı kapatmaktadır. Dolayısıyla bu râvilerin nakilleri hadis ilmi içerisinde dikkate alındıysa, öncelikle âli isnadları toplayan eserlerde yer alması beklenir. Bu vesileyle V-IX. asırlar arasından seçilen 20 avâlî türü eserin isnadları üzerinde inceleme yapılacak ve yukarıda uzun yaşadığını iddia eden kişilerin avâlilerde ne kadar yer aldığı tespit edilemeye çalışılacaktır.⁹⁰

İncelenen 20 adet avâlîde toplam 2763 rivayet yer almaktadır. Bu hadisler içerisinde sahâbi olduğunu iddia eden 7 kişinin hiçbirinin nakli bulunmamaktadır. Yani bu hadisler Hz. Peygamber'e bir kişiyle ulaşmayı sağlamasına rağmen âli isnadlarını derleyenler gözünde pek değer ifade etmemiş ve avâliler içerisinde yer bulamamıştır. Kendisini tâbiî şeklinde tanıtan 9 râviden ise sadece Ya'lâ b. Eşdâk ve Ebû Hüdbe'den nakiller yapılmıştır. Ya'lâ'dan 1, Ebû Hüdbe'den 9 mevzû hadis kaydedilmiştir. Sonuçlar grafikte incelenmek istenirse durum aşağıdaki gibi olacaktır.

⁸⁹ Avâliler hakkında bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Ayrıntılı bilgiler için bkz. Ahmet Yücel, *Senedde 'Uluvv-Nuzûl ve 'Avâliler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986).

⁹⁰ İncelenen avâlilerin listesi Ek-1'de verilmiştir.

Grafik 1: Avâlilerde Sahte Muammerûnun Rivayet Sayısı ve Yüzdelik Oran

Rakamlar ve grafikte gösterilen sonuçlar âli isnadlarıyla dikkat çekmek isteyen yalancı râvilerin pek de başarılı olmadığını göstermektedir. Zira genel bir değerlendirme yapıldığında tüm rivayetler içerisinde söz konusu kişilerden gelen nakiller yüzde 0,36'lık bir kısma karşılık gelmektedir. Rivayetlerde yoğunluk Ebû Hüdbe üzerindedir. Ebû Hüdbe'den gelen bütün nakiller de tek bir cüzden olup Muhammed b. Ömer el-İsfahânî'nin (öl. 581/1185) *Müntehâ rağabâtü's-sâmiîn fi avâlî ehâdisi't-tâbiîn* isimli eseridir. Cüzde müellif Ebû Hüdbe'yi râvilerine göre ayırarak nakillerini toplu bir şekilde aktarmaktadır.⁹¹ Bu durum da Ebû Hüdbe'den kimlerin hadis naklettiğinin topluca görülmesini sağlamaktadır.

Ebû Hüdbe'nin cüzdeki 9 rivayetinin tamamı, hadis uydurduğu Enes b. Mâlik'ten nakilleridir. Ebû Hüdbe'den rivayetleri aktarılan kişiler eserdeki sırasıyla; Haccâc b. Yusuf b. Kuteybe el-İsfahânî (öl. 260/873-4),⁹² Rüste (öl. 250/864-5),⁹³ Humeyd b. er-Rebi' el-Hazzâz (öl. 258/871-2),⁹⁴ İsâ b. Sâlim eş-Şâşi (öl. 232/846-

⁹¹ Yazma halinde bulunan eser, *Şâmile* programından taranmış ve sayfa ile hadis numaraları bu programa dayanarak verilmiştir. İlgili rivayetler için bkz. Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmiîn fi avâlî ehâdisi't-tâbiîn* (Dimaşk: Darü'l-Kütübü'l-Ehliyye ez-Zahiriyye, demirbaş no: 258, vr: 23), 6-24.

⁹² Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmiîn*, 8, (No. 2). Adı geçen râvinin 120 sene yaşadığı söylense de cerh-ta'dil durumu hakkında bilgi verilmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Kitâbu Târihi İsbahan*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990/1410), 1/354-5; Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 6/63.

⁹³ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmiîn*, 10, (No. 3). Rüste adıyla meşhur râvinin tam ismi Abdurrahman b. Ömer el-İsfahânî'dir. 246 veya 250 senesinde vefat ettiği belirtilmektedir. Ölüm tarihinde Zehebî'nin tercihi 250 yılı esas alınmıştır. Abdurrahman b. Mehdî'den 30 bin kadar hadis naklettiği anlatılan bu râvinin garîb rivayetinin de çok olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Nuaym, *Kitâbu Târihi İsbahan*, 2/72; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/296-9; Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 5/1168.

⁹⁴ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmiîn*, 12, (No. 4). 110 küsur sene yaşayan râvi kezzâb ve hadis hırsız şeklinde nitelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Adî, *el-Kâmil fi'd- du'afâ*, 3/89-92; Zehebî,

7),⁹⁵ Süleyman b. Bilal,⁹⁶ Sa'dân b. Nasr (öl. 265/879),⁹⁷ Muhammed b. Ubeydullah (öl. 272/886),⁹⁸ Muhammed b. Sabbâh es-Sefînî⁹⁹ ve Hadır b. Ebân el-Hâşimî'dir (öl. 261-70/874-84).¹⁰⁰ Avâlîde verilen bu isimler tabakat kaynaklarında incelendiğinde yalnızca iki tanesinin, Rüste¹⁰¹ ile Hadır b. Ebân'ın, Ebû Hüdbe'den hadis naklettiği kaydedilmiştir. Onun râvisi şeklinde meşhur olan kişi ise Hadır b. Ebân'dır.¹⁰²

Rivayetleri tahlilin ardından müellifin Ebû Hüdbe'den hadis aktarmasının sebepleri de incelenmelidir. Yaklaşık 2800 rivayet içerisinde 9 nakil rakam olarak azsa da Ebû Hüdbe, Enes b. Mâlik'ten hadis uydurması ile bilinir. Dolayısıyla bir hadis âliminin kitabında onun rivayetlerine yer vermemesi beklenirdi. Bu açıdan eserin mukaddimesi ve içeriğine bakıldığında müellif, tâbiünden isnadları âli olan kişileri alfabetik şekilde sıraladığını ve kendisi ile hadisini aktardığı tâbii arasında 5 râvi bulunduğunu kaydetmektedir. Müellifin Ebû Hüdbe ile ilgili bir yorumu bulunmasa da yalancılığını bilmemesi ve onu tabiîn neslinden zannetmesi düşünülemez. Muhtemelen müellif, uydurma da olsa Hz. Peygamber'e 7 râvi ile ulaşmasını sağlayan bu isnadları kaçırmak istememiştir. Nitekim âli isnadı "bir muhaddisin isnadda talep ettiği ilk şey" ve "isnadların arasında parlayan inciler" şeklinde tarif eden müellif,¹⁰³ bu kısa isnadların cazibesine kapılış olmalıdır.

Ebû Hüdbe dışında bu eserler içerisinde Ya'lâ b. Eşdâk'ın da bir nakli olduğu belirtilmişti. Ya'lâ'nın, Nâbiga el-Ca'dî'den (öl. 65/685?) rivayetini İbn Hacer

Târihü'l-İslâm, 6/76; Hatib el-Bağdâdî, *Târihu medîneti's-selâm*, 9/28-32; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/611-2; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/297-8.

⁹⁵ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in*, 14, (No. 5). Üveysi ismiyle de tanınan Bağdatlı âlimin sika olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Târihu medîneti's-selâm*, 12/484; Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 5/899.

⁹⁶ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in*, 16, (No. 6). Ebû Hüdbe'den nakli verilen Süleyman b. Bilal'in kim olduğu hakkında daha fazla künye bilgisi verilmemiştir. İlgili dönemde yaşayan iki tane Süleyman b. Bilal bulunmaktadır. Biri meşhur hadis hafızı Ebû Muhammed Süleyman b. Bilal el-Medenî (ö. 172/788), diğeri ise Ebû Abdullah Süleyman b. Bilal el-Kûfî'dir. İkinci râvinin vefat tarihi tespit edilememiştir. Rivayette hadisi Süleyman'dan nakleden kişi Hasan b. Süfyân olarak verildiği ve o da meşhur hadis hafızı Süleyman b. Bilal el-Medenî'ye yetişemediğinden isnaddaki Süleyman b. Bilal'in Ebû Abdullah el-Kûfî olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatib el-Bağdâdî, *el-Müttefik ve'l-müfterik*, thk. Muhammed Sadık Aydın Hamidî (Dimaşk: Dârü'l-Kâdirî, 1997/1417), 2/1018.

⁹⁷ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in*, 18, (No. 7). Tam ismi Ebû Osman Sa'dân b. Nasr b. Mansûr es-Sekaffî'dir. 90 küsur yıl yaşayan râvi için "sadûk" ve "sika" değerlendirmeleri yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Târihu medîneti's-selâm*, 10/283; Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 6/335.

⁹⁸ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in*, 20, (No. 8). Tam ismi Muhammed b. Ubeydullah b. Yezid'dir. 100 küsur yaşında vefat eden râvinin "sadûk" olduğu belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/50-3.

⁹⁹ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in*, 22, (No. 9). Söz konusu râvinin Ebû Hüdbe'den aynı rivayeti Ebû Nuaym'ın *Târihu İsfahân*'ında yer alsa da bu kişi hakkında tabakat kaynaklarında hiçbir bilgi bulunamamıştır. Bkz. Ebû Nuaym, *Kitâbu Târihi İsbahan*, 1/210.

¹⁰⁰ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in*, 24, (No. 10). Bu râvi Kûfeli'dir ve Benî Hâşim'in mevlâsıdır. Ebû Hüdbe'den nakilleriyle tanınan bu kişi zayıf kabul edilmektedir. Bkz. Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 6/326; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/654; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/361.

¹⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17/296-9.

¹⁰² Zehebî, *Târihü'l-İslâm*, 6/326; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/654; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 3/361.

¹⁰³ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî, *Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in*, 1.

avâlisinde aktarmaktadır.¹⁰⁴ Aynı hadisin başka bir tarikini de veren İbn Hacer bu rivayeti tahvil olarak nakletmektedir. Aslında Ya'lâ en başta amcası Abdullah'ın sahâbî olduğunu iddia ettiği için eleştirilmektedir ve nakil de söz konusu amcasından değildir. Yine de Ya'lâ metruk bir râvidir. Belki burada rivayet Nâbiga'nın bir şiirinden ibaret olduğu için İbn Hacer'in Ya'lâ b. Eşdâk tarikini de verdiği söylenebilir.

Yukarıda bazı hadis usûlü âlimlerinin insanların sahte muammerûndan hadis nakletmelerinden şikâyetle buldukları belirtilmişti. Söz konusu yakınmadan bu râvilerin hadislerinin çok olacağı düşünülebilirse de avâlilerde rivayetlerin azlığı iki şekilde açıklanabilir. Birincisi; muhaddislerin bu minvalde uyarıları öğrencileri etkilemiş ve söz konusu rivayetlerden uzak durmuşlardır. İkincisi ise bu nakillere ilgi gösteren kişilerin hadis alanında öğrenci ya da hocalar değil, halktan bir kısım insanlar olma ihtimalidir. Nitekim Hâkim en-Nisâbüri'nin bu nakilleri alanları avam şeklinde nitelenmesi ile Zehebi'nin Ebû Mikyes'ten nakilleri kussâsların yaptığına dair açıklaması¹⁰⁵ ikinci ihtimalin geçerliliğine işaret etmektedir. Kısacası uzun yıllar yaşadığını ileri sürerek hadis nakleden kişilerin rivayetleri "âli isnad" kategorisinde pek yer edinmemiş ve halkın bir kısmının ilgisini çekse de muhaddisler tarafından fazla rağbet görmemiştir. Dolayısıyla bu kişilerin isnad sistemi içerisinde önemli bir etkilerinin bulunmadığı ifade edilebilir.¹⁰⁶

SONUÇ

Hz. Peygamber'e ulaşan en kısa ve sahih yolu ifade eden âli isnad, muhaddislerin birçoğunun ilgisini çeken, elde etmek için çaba gösterdikleri bir olgudur. Âli isnad arayışı yeni yetişen hadis talipleri arasında ilgi görmeye başlayınca uzun bir süre öncesinden hadis nakledebilen yaşlı hocalar daha yoğun bir alâka ile karşılaşmışlardır. Hadisin âli isnadlarını elde etmek isteyen râviler rihlelerinde yaşlılara yönelmiş ve muammer âlimlerin meclislerinde izdihamlara sebep olmuşlardır. Âli isnad sahibi yaşlıların gördükleri yoğun teveccüh, bundan istifade etmek isteyenlerin de aynı alana ilgi duymalarına sebebiyet vermiştir. Böylelikle kezzâbların bir kısmı âli isnad uydurmuş, diğer yalancılar ise yüzyıllar boyu yaşadığını ve sahâbe ya da tâbiîn neslinden olduğunu iddia ederek insanların ilgisini çekmeye çalışmışlardır. Bu hususta tâbiîn olduğunu söyleyenler III./IX. asırda, kendisini sahâbe neslinden ilan edenler ise IV./X. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Tabiîn iddiasının daha önce ortaya çıkması ise sahâbe nesline daha yakın bir zamanda yaşadıkları için insanları kandırabilecekleri düşüncesinden kaynaklanmalıdır. Sonraki yüzyıllarda sahâbe

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Kitâbu Nazmi'l-le'âli bi'l-mietî'l-avâli*, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990/1410) 142.

¹⁰⁵ Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, 2/31.

¹⁰⁶ Çağdaş bazı yazarlar söz konusu kişilerin hadis tarihinde "tahripkâr tesirinin korkunç" olduğunu ve ciddi ilim adamlarının bu yalancıları inandıklarını ifade etseler de incelenen örneklem bunun aksine işaret etmektedir. Bu minvalde değerlendirmeler için bkz. Okîç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, 132-3.

neslinden olduğunu söyleyenler de bu durumu Hz. Peygamber'in duası ile açıklayarak ilgi çekmeye çalışmışlardır. Uzun yaşama sebeplerine dair çeşitli hikâyeler de uyduran bu kişilerin bir kısmına tabakat kaynaklarında geniş yer verilirken bazıları hakkında oldukça az bilgi yer almaktadır. Yine dikkat çeken başka bir husus tâbiîn olduğunu iddia eden 9 kişiden 6'sının kendini Enes b. Mâlik ile irtibatlandırmasıdır. Bu durum da Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra uzun yaşaması ve çok rivayete sahip olması ile açıklanmıştır.

Tabakat ve duafâ eserlerinden kezzâblar hakkında bilgi edinilmesinin ardından bu kişilerin nakilleri beş asırlık bir sürede telif edilen avâli cüzleri içerisinde tespit edilmeye çalışılmış, 2763 rivayetten yalnızca 10 tanesinin sahte muammerûna ait olduğu belirlenmiştir. Aslında kendisinin 200, 300, 600 ve hatta 800 yıl yaşadığını iddia eden kişilerin etkisinin en çok görülmesi beklenen alan âli isnadlı rivayetler olduğu halde, avâliler içerisinde bu kişilerin pek bir tesirinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla hadis usûlü kaynaklarında bu râvilerin nakillerin âli isnad sayılmayacağı şeklindeki söylemin uygulamada da tezahürlerinin bulunduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte yapılan çalışma sadece söz konusu kişilerin âli isnaddaki etkilerini görmeye yöneliktir. Sahte muammerûnun rivayetlerinin başka eserlerde yer alma durumunu tespit için de çeşitli çalışmalar yapılabilir.

Ek: Çalışmada İncelenen Avâli Listesi¹⁰⁷

Avâli İsmi	Müellifi	Vefat Tarihi	Baskı Durumu	Rivayet Sayısı
el-Fevâidü'l-müntekâti'l-garâib ani's-şüyûhi'l-avâli	İbn Ebü'l-Fevâris, Muhammed b. Ahmed	412	Matbû	613
Cüz'ün fihi mine'l-fevâidi'l-müntekâti'l-avâli ani's-şüyûhi's-şikât	Ebu Sa'd el-Muzaffer b. el-Hasan, İbnü's-Sıbt	461	Matbû	139
Hile'iyât: el-Fevâidü'l-müntekâti'l-hısân mine's-sihâh ve'l-garâib	Ali b. Hüseyin b. Hüseyin el-Hile'i	492	Matbû	1194
el-'Avâli'l-muvâfâkât li'l-İsfahânî	Ebü'l-Kâsım İsmail b. Muhammed	535	Yazma	80
el-Erbe'un li-ebdâli'l-avâli el-Mecmû'a bi'l-Câmi'i'l-Ümevi bi Dımaşk	İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan	571	Matbû	42

¹⁰⁷ Yazma avâlilerin rivayetleri Şâmîle programı vesilesiyle tespit edilmiştir. Avâlinin yazıldığı yüzyılın anlaşılması amacıyla tabloda müelliflerin hicri vefat tarihleri verilmiştir.

Müntehâ rağabâtü's-sâmi'in fi 'avâli ehâdisi't-tâbiin	Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Isfahânî	581	Yazma	94
'Avâli'l-Esânid min Nefâisi's-sünneti'n-Nebeviyye	Ziyâeddin el-Makdisî	643	Matbû	52
Bulğetü't-talebi'l-haşiş fi sahihi 'avâli'l-hadîş	Ziyâeddin el-Makdisî	643	Yazma	77
Min 'avâli hadîş el-Hâfız Ziyâeddin el-Makdisî taḥricühü mine'l-muvâfaqâti fi meşâyihi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel	Ziyâeddin el-Makdisî	643	Matbû	74
Cüz'un fihi min 'avâli Hişâm b. Urve ve gayruhû	Ebü'l-Haccâc, Yusuf b. Halil b. Abdullah ed-Dımaşkı	648	Matbû	41
Ehâdisü 'Avâli li'd-Dimyâti	Ebü Muhammed, Abdülmümin b. Halef	705	Yazma	18
'Avâli Ebî Bekir b. Abdiddâim	Ebü Bekir b. Ahmed b. Abdiddâim	718	Matbû	11
el-Ehâdisü'l-'avâli min Cüzi İbn Arefe el-Abdi	Takiyyüddin İbn Teymiyye	728	Matbû	12
Cüzün fihi 'avâli münteķâ min cüzi ebî Mes'üd Ahmed b. el-Furât	Şemsüddin ez-Zehebî	748	Matbû	23
el-'Avâli	Şemsüddin Ebü'l-Hayr el-Cezerî	833	Matbû	40
el-Erbeün min 'avâli'l-mu'cizin	İbn Hacer el-Askalânî	852	Matbû	41
Nazmü'l-Le'âli bi'l-mietil-'avâli	İbn Hacer el-Askalânî	852	Matbû	100
'Avâli Leys b. Sa'd	Kâsım b. Kutluboğa	879	Matbû	43
'Avâli Hadîsi İmam Ca'fer et-Tahâvi	Kâsım b. Kutluboğa	879	Matbû	24

KAYNAKÇA

- Âşık, Nevzat. “Hicrî VI. Asırda Sahabi Olduğunu İddia Eden Ebu’r-Ridâ Reten el-Hindî ve Uydurduğu Hadisler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 47-65.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. rdk. İbrahim Hatiboğlu. İstanbul: Hadisevi, 2006.
- Bedreddîn İbn Cemâa, Ebû Abdullah. *el-Menhelü’r-râvi fi muhtasari ‘Ulûmi’l-hadişi’n-nebevî*. thk. Câsim b. Muhammed b. Hamûd ez-Zâmil el-Feccî. Kuveyt: Gıras li’n-Neşr (Gheras Publishing), 2012/1433.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim Cu’fi. *et-Târîhü’l-kebir*. 9 Cilt. Haydarabad, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1943/1362.
- Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer el-İsfahânî. *Müntehâ ragabâtü’s-sâmiîn fi avâli ehâdisi’t-tâbiîn*. Dimeşk: Darü’l-Kütübi’l-Ehliyye ez-Zahiriyye, demirbaş no: 258, vr: 23.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfahani. *Kitâbu Târîhi İsbahan*. thk. Seyyid Kesrevi Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990/1410.
- Gökâlp, Murat. “G. H. A. Juynboll’un İsnadda Muammerûn’un Rolüne Dair İddialarına A’meş- Ma’rûr bin Süveyd Özelinde Eleştirel Bir Yaklaşım”. *Dinî Araştırmalar* 10 (2001/4), 17-36.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdullah İbnü’l-Beyyî. *Ma’rifetu ‘ulûmi’l-hadîs ve Kemmiyeti ecnâsîhi*. thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm. Riyad: Mektebetü’l-Mearif, 2. Basım, 2010/1431.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Müttefik ve’l-müfterik*. thk. Muhammed Sadık Aydın Hamidî. 3 Cilt. Dimaşk: Dârü’l-Kâdirî, 1997/1417.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit. *Târîhu medîneti’s-selâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. 17 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 2001/1422.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürçani. *el-Kâmil fi du’afâi’r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud & Ali Muhammed Muavvaz. 9 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- İbn Asâkir, Ebü’l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah. *Târîhu medîneti Dimaşk*. thk. Muhibbüddin Ebî Saïd Ömer b. Garâme el-Amrî. 80 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1995/1415.
- İbnü’l-Adîm, Ebü’l-Kâsım Kemâleddin Ömer b. Ahmed. *Buğyetü’t-taleb fi târihi Haleb*. thk. Süheyl Zekkâr. 12 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, t.y.

- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *ed- Du'afâ ve'l-metrûkîn*. thk. Ebü'l-Fida Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986/1406.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali. *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata & Mustafa Abdülkadir Ata. tsh. Nuaym Zerzevir. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992/1412.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1952/1371.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1989/1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud & Ali Muhammed Muavvaz. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995/1415.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Kitâbu Nazmi'l-le'âli bi'l-mieti'l-'avâli*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990/1410.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 2002/1423.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî. *Mes'ebetü'l-ulüv ve'n-nüzûl fi'l-hadîs*. thk. Salâhuddîn Makbul Ahmed. Kuveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, 1981/1401.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 14 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Maârif, 4. Basım, 1981/1401.
- İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk. *el-Fihrist*, trc. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs li İbni's-Salâh*. thk. ve şerh Nureddin Itr. Dimaşk: Dârü'l-Fikr & Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsir, 18. Basım, 2012/1433.
- Juynboll, Gualtherus Hendrik Albert. "The Role of Mu'mmarün in the Early Development of the Isnad". *Wiener Zeitschrift für die Kunde Morgenlandes* (1991), 155-75.

- Juynboll, *Oryantalistik Hadis Araştırmaları Makaleler*. çev. Mustafa Ertürk. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2. Basım, 2020.
- Kurt, Rabia. *Hadis Rivayetinde Muammerûn Olarak İsimlendirilen Râviler ve Rivayetleri*. Maraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.
- Kuzudişli, Bekir. "Hadis Tarih Araştırmalarında Mevzû İsnad Verilerinden Yararlanma İmkânı ve Sorunları". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - 9/32* (2007), 89-104.
- Küçük, Raşit. "İsnad". *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 23/154-9. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kütübî, Salâhüddin Muhammed b. Şâkir. *Fevâtü'l-vefeyât*. thk. İhsan Abbas. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1973.
- Mizzî, Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvad Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1983/1403.
- Okiç, M. Tayyip. *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*. Ankara: Atlas, 2017.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhüddin Halil b. İzziddin Aybeg b. Abdullah. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaûd & Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, 2000/1420.
- Şehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman. *Fethü'l-muğîs bi-şerhi Elfıyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî*. thk. Ali Hüseyin Ali. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003/1424.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-râvi fî şerhi Taqrîbi'n-Nevevî*. thk. Muhammed Avvame. 5 Cilt. Medine: Darü'l-Yüsr & Cide: Dâru'l-Minhâc, 2016/1437.
- Tanrıverdi, Eyyüp. "Ebû Hâtim Es-Sicistânî'ye Göre Eski Arap Kültüründe "Muammerûn": Uzun Ömürlülere Kategorisi", *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi = A Journal of Oriental Studies* 17 (2017/1), 5-37.
- Yücel, Ahmet. *Senedde 'Uluvv-Nuzûl ve 'Avâliler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1963/1382.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *el-Muğnî fi'd-ḍu'afâ*. thk. Nureddin Itr. 2 Cilt. Halep: Dârü'l-Maârif, 1971.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaut & Muhammed Naîm el-Araksûsî. 23 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Târîḥü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. thk. Beşşar Avvâd Ma'rûf. 17 Cilt. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 2003/1424.